

Yayın Geliş Tarihi: 20.11.2019

Yayına Kabul Tarihi: 04.12.2019

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Çolak, Melek. "Macar Turan Derneği, İmam Abdüllatif Efendi ve Ermeni Meselesine Dair Macarca Bir Broşür." *Ermeni Araştırmaları*. Sayı 64 (2019): 43-59.

Araştırma Makalesi

MACAR TURAN DERNEĞİ, İMAM ABDÜLLATİF EFENDİ VE ERMENİ MESELESİNE DAİR MACARCA BİR BROŞÜR

(HUNGARIAN TURAN ASSOCIATION, İMAM ABDULLATİF EFENDİ
AND A HUNGARIAN PAMPHLET ON THE ARMENIAN ISSUE)

Melek ÇOLAK*

Öz: *Türkoloji araştırmaları nedeniyle fikri anlamda güç kazanan ve Panslavizm ile Pangermenizm akımlarına karşı alternatif bir akım olarak ilk kez Macaristan'da ortaya çıkan Turancılık akımı, XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın başlarına giden süreçte etkili olarak Macarların Türk dünyası ile iletişime geçebileceği bir dayanak oldu. Macar Turancıları 1910 yılında Turan Derneği'ni (Magyar Turáni Társaság) kurarak Turán adlı bir dergi yayınlamaya başladılar. Bu fikir akımı Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda her iki toplumu yakınlaştıran kültürel bir köprü vazifesi gördü.*

Macar Turancıları Anadolu'da emperyalizme karşı verilen bağımsızlık savaşını desteklediler. Turan Haber Ajansı'nı kurarak Türklerin Milli Mücadelesinin haklılığı konusunda yoğun bir propaganda yaptılar. Turan Derneği ise I. Dünya savaşı yıllarında yaşanan göçler ve Ermenilerin bu göçlerin kurbanı olduğu iddialarının Macar kamuoyunda da tartışıldığı Milli Mücadele dönemi ve sonrasında, bu iddiaların karşısında tavır alarak bunların Türkiye'ye karşı bir iftira kampanyasının parçası olduğu yönünde çalıştı.

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6037-1039>
Prof. Dr., Tarih Bölümü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
e-posta: tunam10@gmail.com

Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan tarafından ilhakı nedeni ile buradaki Müslümanların dini görevleri ile ilgilenmek üzere Macar Hükümetinin talebi doğrultusunda 1910 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından Macaristan'a gönderilen İmam Abdülatif Efendi de Turan Derneği'nin faaliyetleri içinde aktif olarak yer aldı. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa ve Türklerin Macaristan'daki sesi oldu. Avrupa kamuoyunun Ermeni meselesine dair izlediği haksız tutumu açıklamak için etkili bir basın kampanyası yürüttü. Abdülatif Yayınevi tarafından 1923 yılında Budapeşte'de İngilizlerin iftira kampanyasını yalanlamaya yönelik kanıtlar içeren Macarca bir broşür yayınlandı.

Bu çalışmada orijinal adı "Bizonyitékok az Angol Rágalmak Cáfolatához" (İngiliz İftiralarının Yalanlanması Üzerine Kanıtlar) başlığını taşıyan ve henüz Türkçeye çevrilmemiş olan bu eserden hareketle, Turan dergisi ve Macar arşiv belgeleri kullanılarak bu broşürün önemi, Macar Turan Derneği ile bağlantılı olan İmam Abdülatif Efendi'nin faaliyetleri bağlamında ele alınarak, dönemin Türk-Macar ilişkileri çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Abdülatif Efendi, Broşür, Ermeni, Milli Mücadele, Turan Derneği*

Abstract: *Pan-turanianism, which gained intellectual relevance due to Turcology research and emerged for the first time in Hungary as an alternative movement against Panslavism and Pangermenism movements, became a basis for the Hungarians to communicate effectively with the Turkish world from the late 19th century to the early 20th century. In 1910, the Hungarian followers of Turanism founded the Turan Association (Magyar Turani Társaság) and began publishing a magazine called Turán. This intellectual movement served the function of a cultural bridge that brought the two communities closer on the path starting from the Ottoman Empire to the Turkish Republic.*

Hungarian Turanists supported the war of independence against imperialism in Anatolia. They founded the Turan News Agency and made intensive propaganda regarding the rightfulness of the Turkish National Struggle. During and after the National Struggle period, during which discussions were conducted about migrations and the alleged victimization of Armenians in these migrations taking place in World War I, the Turan Association stood against these claims and tried to prove that all of these were part of a campaign of slander against Turkey.

Imam Abdüllatif Efendi, who was sent to Hungary by the Ottoman Government in 1910 at the request of the Hungarian Government in order to deal with the religious duties of the Muslims here due to the annexation of Bosnia and Herzegovina by the Austro-Hungarian Empire, also actively took part in the activities of the Turan Association. He became the voice of Mustafa Kemal Paşa and the Turks in Hungary during the National Struggle period. He conducted an effective press campaign to explain the unfair attitude of the European public towards the Armenian issue. In 1923, a Hungarian pamphlet was published by the Abdüllatif Publishing House in Budapest with evidence to disprove the British slander campaign.

In the current study, on the basis of this pamphlet, of which original name is “Bizonyitékok az Angol Rágalmak Cáfolatához ”(Evidence on Disproving the English Slander) and which has not been translated to Turkish yet, and by making use of the Turanian Journal and Hungarian archive documents, the importance of this pamphlet is discussed within the context of the activities of Imam Abdüllatif Efendi concerning the Turanian Association and within the framework of Turkish-Hungarian relationships.

Keywords: *Abdüllatif Efendi, Pamphlet, Armenian, National Struggle, Turan Association*

GİRİŞ

Macarların uzun tarihi süreçte Türk dünyası ile olan köken ve dil bağlantısı, bu alanda yoğun araştırmalara neden olarak, Macaristan’da Türkoloji’yi ortaya çıkarırken; aynı zamanda doğulu oluş geleneğinin toplumsal hafızada yarattığı etki, Panslavizm ve Pangermenizm akımlarına karşı alternatif bir akım olarak Turancılık akımını ortaya çıkardı.¹ Avrupa’nın emperyalist politikalarının yoğun olarak etkisini gösterdiği bir zaman diliminde ilk olarak “Turan” kavramını 1839’da Orta ve Güneydoğu Asya’daki Türk topluluklarını tanımlamak için kullanan Macarlar köken ve dil araştırmalarının bir sonucu olarak uzaktaki anayurtlarını “Turan” olarak adlandırdılar. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun monarşik yapısının zayıflamasına karşılık Panslavizm ve Pangermenizmin yayılması ile Batı’ya duyulan güvensizlik Turancılık düşüncesini olgunlaştırdı². XX. yüzyılın başlarında Birinci Dünya Savaşı’na giden yolda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun kader birliği etmeye başladığı süreçte Macaristan Türkolojisi’nin getirdiği bulgular ile ilk kez Macaristan’da ortaya çıkan bu akım Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk milliyetçiliğinin oluşmasında önemli bir etken oldu.³

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde Millî Mücadele’ye destek vermek amacıyla Macaristan’da bulunan İmam Abdülatif Efendi’nin Macarca “*Bizonytékok az Angol Rágalmak Cáfolatához*” (İngiliz İftiralarının Yalanlanması Üzerine Kanıtlar) adlı broşürü bu bağlamda ele alınabilecek somut örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. İmam Abdülatif Efendi, Macar Turan Derneği’nin etkili bir üyesi olmakla beraber kaleme aldığı eserin sözde Ermeni soykırımını belgelere dayalı olarak reddettiği, böylece Millî Mücadele’nin Macar kamuoyu nezdinde iyi ve doğru anlaşılmasına katkıda bulunduğu ifade edilebilir. Henüz Türkçeye çevrilmemiş olan bu eserin Macar arşiv belgeleri ışığında tahlil edilmesi, Millî Mücadele’nin Macaristan’daki yankılarına dair bilinenleri, broşürün kendisi ve müellifi hakkındaki oldukça sınırlı bilgiyi genişletmek adına önem arz etmektedir.

1 Melek Çolak, “Macaristan’da Türk Dünyasına İlgi, Tarihi Arka Plan ve Avrasya Gerçeği,” *Uluslar arası Sosyal Bilimler Kongresi: Türkistan Forumu III, Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyasının Geleceği, Bildiri Kitabı, 28-28 Nisan 2017*, Türkistan/KAZAKİSTAN, 148-150.

2 Melek Çolak, “Macar Türkolog Vámbéry’nin Türkistan Seyahatinde “Büyük Oyun’un” İzleri: Orijinal Fotoğraflarla Birlikte,” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 45, (Nisan 2019), 15.

3 Melek Çolak, “Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre),” *Türk Yurdu* 31, sayı 290, (Ekim 2011), 94.

1. Macar Turan Derneği ve İmam Abdüllatif Efendi

Macar Turancıları, Macarlarla akraba Avrupalı ve Asyalı milletlerin kültürünü, tarihini, ekonomik ilişkilerini araştırmak için 1910 yılında Budapeşte’de Macar Turan Derneği’ni (Magyar Turáni Társaság) kurdular. Söz konusu dernek tarafından 1913 yılından itibaren Turán (Turan) adlı bir dergi yayımlanmaya başlandı. Dernek bundan sonra pek çok Türk gencinin Macaristan’da eğitim görmesini sağladı. Bilimsel olarak birçok inceleme gezisinin düzenlenmesine ön ayak olarak Türk-Macar ilişkilerinin gelişmesinde bir köprü vazifesi gördü.⁴ Türk dünyası ile yoğun işbirliğine giren bu derneđin⁵ Anadolu coğrafyasından Macaristan’a uzanan köprü şahsiyeti İmam Abdüllatif Efendi idi.⁶

Abdüllatif Efendi (1886-1946) 1909 yılında Macaristan’da işbaşında bulunan Wekerle Hükümeti tarafından, Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakından sonra Bosna’daki Müslümanların sempatisini kazanmak için Müslümanlarla ilgilenecek bir kişiyi talep etmesi üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından Macaristan’a gönderilmişti. Sadakat ve çalışkanlığından dolayı Osmanlı Hükümeti tarafından gümüş liyakat ödülüne layık görülen ve Erzurumlu olduğu söylenen; sessiz, yumuşak başlı, az konuşan ama buna karşılık çok çalışan bir kişi olarak nitelendirilen Abdüllatif Efendi (Tanrısever), Budapeşte’de kısa sürede Macarcayı öğrenerek Macar aydınları ve özellikle Türkologlar ile Turancı ideolojiye bağlı olanlar arasında yakın bağlar kurmayı başardı. 1910’dan itibaren Turan Derneği içinde aktif bir şekilde yer aldı⁷. 1913 tarihli Turan dergisinde Abdüllatif Efendi’nin isminin Gyula Németh, Gyula Pekár, Árpád Zempléni gibi pek çok tanınmış isimle beraber geçmesi bunu göstermektedir⁸. 1912 yılında Budapeşte’de Péter Pázmány Üniversitesi’nde Türk dili lektörü görevini üslenen Abdüllatif Efendi’nin Turan Derneği’nin Türkiye bağlantısının kilit adamı görevini üstlendiği görülmektedir.⁹

Bir Turancı olan, “A turáni eszme és a török-magyar kapcsolatok az utolsó évszázadban” adlı yazısında Turan düşüncesi çerçevesinde Türk-Macar

4 Çolak, “Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre),” 94.

5 Çolak, “Macaristan’da Türk Dünyasına İlgi, Tarihi Arka Plan ve Avrasya Gerçeği,” 151.

6 Abdüllatif Efendi’nin Macaristan’da geçen hayat hikayesi için bkz. Melek Çolak, “Macaristan’da Müslümanlık ve İmam Abdüllatif Efendi (1909-1946),” 38. *ICANAS (Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 10-15.09.2007 Ankara, *Bildiriler* III. Cilt, Ankara (2012), 1021-1040.

7 Çolak, “Macaristan’da Müslümanlık ve İmam Abdüllatif Efendi (1909-1946),” 1027-1028.

8 Bkz. Turan Dergisinin 1. 2. ve 3. sayıları. *Turán* I. Évfolyam, 1. Szám, 2. Szám, 3. Szám, 1913. Derginin sadece sayıları verilmiştir.

9 Çolak, “Macaristan’da Müslümanlık ve İmam Abdüllatif Efendi (1909-1946),” 1028.

ilişkilerini inceleyen¹⁰ ve Anadolu’da inceleme gezisinde bulunan Béla Horváth, bu gezi için Abdülatif Efendi’nin verdiği referanslardan yararlandı. 1916 yılından itibaren Osmanlı ülkesinden Macaristan’a Turan Derneği’nin organizasyonu sonucunda eğitim amacıyla gelen birçok Türk öğrenci ile Abdülatif Efendi ilgilendi. Öğrenciler ile dernek arasındaki bağ onun tarafından kuruldu. Abdülatif Efendi’nin çalışmaları sonucunda Macaristan, eğitim açısından Batı Avrupa ülkeleri yerine tercih edilen bir ülke oldu. Sadece Türk öğrencilerle değil, Macaristan’a gelen Arnavut, Boşnak gibi diğer Müslüman öğrencilerle de ilgilenen Abdülatif Efendi, savaşta yaralanan Türk askerlerine yardım etti. Macaristan’ın çeşitli yerlerindeki şehitlerinin mezarlarını bir araya getirerek, Budapeşte’deki Türk Şehitliği’ni kurdu. Gül Baba Türbesi’ni koruyan Abdülatif Efendi’nin de sayesinde türbe ortak bir toplanma yeri oldu¹¹. (Bkz. Ek. 1)

Abdülatif Efendi’nin yazdığı mektuplardan onun Macaristan’da Müslümanlarla ilgili görevlerini yerine getirmenin yanı sıra İslam dünyası ve Türk-Macar dostluğu açısından bu tür önemli faaliyetleri olduğunu tespit etmek mümkündür¹².

2. İmam Abdülatif Efendi Ve Ermeni Meselesine Dair Macarca Bir Broşür

I. Dünya Savaşından sonra Türklerin Kurtuluş Savaşına büyük sempati duyan ve bu savaşı yakından izleyen Macar halkı gibi Macar Turancıları da Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı’nı ilgi ile izlediler. Turan dergisinde yayınlanan yazılar bu ilgi ve hayranlığın izlerini taşımaktadır. Macar Turancılarına göre “*Mustafa Kemal Paşa Türk milletinin ruhunu, atalardan kalma Turanlı dehasını anlamış ve buna göre harekete geçmiştir. I.Dünya Savaşı’nın zararlarından acı çeken Macaristan’da Turancılar için Mustafa Kemal Paşa başarılarıyla onlara güç vermekte, yol göstermektedir.*”¹³

Abdülatif Efendi’nin Türk Kurtuluş Savaşı sırasındaki Macaristan’daki faaliyetleri bu savaşın haklılığını Macar kamuoyuna anlatabilmek üzerine yoğunlaştı. O düzenlenen etkinliklerde görev aldı.¹⁴ Macar Turancılarının

10 Béla Horváth, “A turáni eszme és a török-magyar kapesolatok az utolsó évszázadban”, *Turan*, XXII. Évfolyam, VI. Szám (1939), 119-122.

11 Çolak, “Macaristan’da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi (1909-1946),” 1028-1029.

12 *MOL (Magyar Országos Levéltár): Macar Milli Arşivi*, K 28, 54. Tétel, 14. Csomó, Abdülatif Efendi’nin 23 Şubat 1922 ve 24 Kasım 1927 tarihli mektupları.

13 Çolak, “Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre),” 94-95.

14 Çolak, “Macaristan’da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi (1909-1946),” 1030-1031.

Anadolu'daki direniűe verdikleri en önemli destek olan basın hareketinin içinde yer aldı. Ağustos 1921'de Turan Haber Ajansı'nın kurulmasında ve faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasında propaganda yapılması düşüncesi önemli rol oynamıűtı. Turan Haber Ajansı'nın Türk seksiyonunun kısa süre içinde faaliyete geçmesinde Abdűllatif Efendi'nin de önemli desteği oldu.¹⁵

Bu önemli desteđin en önemli parçası Abdűllatif Efendi'nin adını taşıyan "Abdul Latif yayınevi" tarafından (bkz. Ek 2) Macarca bir broűűrűn yayınlanmasıdır.¹⁶ Yayınevi ya da yayımcısının "Abdűllatif" adını taşıması¹⁷ ve bu yayınevine dair başka bir emarenin olmaması¹⁸ gibi ilginç bir noktayı barındıran ve "İngiliz İftiralarının Yalanlanması üzerine Kanıtlar, Bay Yowell'in İftiralarının Sebepleri ve Amaçları" adını taşıyan bu broűűr ana başlığın altında belirtildiđi üzere "Fransızca orjinalinden Ankara Basın Bűrosu'nun izniyle çevrilmiűtir."¹⁹ Orijinal adı "*Bizonyitékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai*" olan broűűr Türkiye'de savaűın son yıllarında yaűanan göçler ve Ermenilerin bu göçlerin kurbanı olduđu iddialarının 1920'li yıllarda Macar kamuoyunca da bilindiđi ve tartıűıldıđı, Turan Derneđi'nin bunlara karűı kesin tavır alarak, iddiaların Türkiye'ye karűı bir iftira kampanyasının parçası olduđunu belirttiđi bir ortamda²⁰ Türklere yönelik bu saldırıların iftira olduđunu belgelerle kanıtlamaya çalışmaktadır.²¹ Broűűrűn Abdűllatif Efendi tarafından Nisan 1923'te Budapeűte'de kaleme alınan önsözünde (Bkz. Ek 3) belirtildiđi üzere "Amerikan Yakın Dođu Yardım Komisyonu üyesi olarak Türkiye'ye gelen, kendi yetkilerini aűarak, düşmanca faaliyetlerle iftiralara giriűmesi üzerine sınır dıűı edilen Albay Yowell'in iftiralarına Türk Hűkűmeti'nin yalanlanmasına özel bir önem vermesi" üzerine yayımlandıđı ortaya çıkmaktadır. Abdűllatif Efendi önsözünde "umutsuz sayılan bir durumdan yeniden hayata dönen Türk halkını büyük işinde iftiralarla engellemeye çalıştıklarına, bu küçük broűűrűn amacının bu duruma ışık tutmak olduđuna, dünyanın farklı űlkelerinin basın organlarında hergűn Türk halkının

15 Tarık Demirkan, *Macar Turancıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 49-50.

16 *Bizonyitékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai*, Eredeti franciából az angorai sajtó iroda meghagyásából készűlt fordítás 1338 (1922), Kiadó: Abdul Latif, Budapest 1923, 23 sayfa. Bu broűűr Macar Parlamento Kűtűphanesinin arűivinde bulunmaktadır. (Országgyűlés Könyvtára: Parlamento Kűtűphanesi, Budapeűte/MACARİSTAN)

17 Bkz. *Bizonyitékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai*, kapak sayfası.

18 Demirkan, *Macar Turancıları*, 52.

19 Bkz. *Bizonyitékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai*.

20 Demirkan, *Macar Turancıları*, 52.

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. *Bizonyitékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai*, 3-23.

düşmanları tarafından Hıristiyanların katledildiği ve zulmedildiği haberleri yayınlandığına” vurgu yaparak Macarlara seslenmekte ve şöyle demektedir:

“Macar kardeşlerimiz iftira kampanyalarına karşı neden korunmak gerektiğini çok iyi bilirlir. Macaristan’a bu güzel ülkeye karşı Scotus Viator’ların düşmanca tutumu hala hafızalardadır.

Türk halkının da kendi Scotus Viator’ları var. Hatta Janku Havram’ları, Hora ve Kloska’ları da olmuştur. Yunan ordusunun Anadoludaki ilerleyişi esnasında Yunan işgalciler acımasızca bölge sakini olan yaşlıları, kadınları ve çocukları katlettiler. Patrik hazretleri de Anadolu’da Hıristiyanların katledildiği haberleri üzerine durumu araştırmak üzere bölgeye bir inceleme heyeti gönderdi. Komisyonun hazırladığı raporlar Hıristiyanların katli haberlerinin iftira olduğunu kanıtladı.

İzmir ve bazı başka şehirlerde çıkan korkunç yangınlar Türklere maledilmeye çalışıldı. Oysa misyonerlerin açıklamalarından ve yayımladıkları bazı kitaplardan da anlaşılacağı gibi bunlar Yunan ve Ermeni vatan hainlerinin şeytanca planlarının uygulanmasıydı.

Ulusların birbirlerine karşı yeniden değer verecekleri güzel günler geri geldiğinde tarih Türk milletini anlayacaktır.”²²

Yedi bölümden oluşan broşürde Anadolu Ajansı’nın çeşitli konularda yaptığı açıklamalar belgelere dayandırılmaktadır.²³ “Az İğazság az angol rágalmakról” (İngiliz iftiraları hakkındaki hakikat) adlı birinci bölümde “Yowell’in iftiralarının sebepleri ve amaçları”, Anadolu Ajansı’nın 20 Mayıs 1922’de verdiği bilgiye dayandırılarak açıklanmaktadır. (Bkz. Ek 4) Buna göre Milli Hükümet, Yowell ve arkadaşlarının Anadolu’da yalan haberler yaydığını tespit ettikten sonra onları tutuklamış ve sınır dışı etmiştir. Bu nedenle onlar da Milli Hükümetten öç almak için güya Anadolu’nun bazı bölgelerinde zulüm yapıldığı hikâyelerini ve iftiraları Times’ın 6 Mayıs 1922 sayısında yayınlamışlardır.²⁴ Fakat bütün bunların iftira olduğu yolundaki kanıtları “ABD’nin İstanbul’daki ticari delegesi (temsalcisi) Gillespie’nin Anadolu Ajansı muhabirine” bütün makalenin asılsız, zararlı olduğu, Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi Temsilcisi Bayan Billing’in İstanbul’a Amiral Bristol’e söylentilerin doğru olmadığı yönünde çektiği telgraf, Ankara’da bulunan Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi

22 *Bizonyitékok az angol ...* , 3-4.

23 *Bizonyitékok az angol ...* , 5-23.

24 *Bizonyitékok az angol ...* , 5.

Direktörü Jaquith'in, Ankara'ya geliş amacının Milli Hükümetle dostça işbirliği olduğu yönünde teminat verdiğini" bildiren açıklamaları oluşturmaktadır.²⁵

22 Mayıs tarihli ikinci bölümü oluşturan açıklamada Lord Curzon'un Anadolu'da başlattığı soruşturma münasebetiyle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan ve İngiltere ile Lord Curzon'un Türklere ve Müslümanlara yönelik olumsuz politikasından uzun uzun bahseden "İngiltere ve biz (Anglia és mi)" adlı yazıya yer verilmektedir.²⁶ Bu yazıda karşı bir atak olarak "İngiliz egemenliği altında sızlanan Müslümanlara yönelik acımasızlıklar hakkında soruşturma başlatılması" önerilmekte ve "Hükümetin İngilizlerin Müslüman dünyaya karşı yaptığı misilleme ve zulüm sistemini incelemek için uluslararası bir komite oluşturulmasını büyük devletlere tavsiye etmesi gerektiğini" belirtmektedir.²⁷

Üçüncü bölümü "Yowell'in Times gazetesinin 9 Mayıs 1922 tarihli sayısında yer alan açıklamalarının ardından Anadolu Ajansı'nın bu konuyu İçişleri Bakanlığı'na sorması üzerine, sorulara "İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalar oluşturmaktadır." İçişleri Bakanlığı Ermenilerin ve Rumların yasal haklarının Hükümet tarafından garanti altına alındığı yönünde ayrıntılı açıklamalar yaparak "Yowell ve çalışma arkadaşlarının yalana dayalı iddialarına" açıklık getirmekte ve "Anadolu'ya gelen kıyılarda ve iç bölgelerde Türk insanının karakterini, ahlakını ve özgürlüğe ve insancılığa dayalı hayatını inceleyen Amerikalı dostlarımızın da bu gerçeği ortaya çıkaracağından eminiz" denilmektedir.²⁸

Anadolu Ajansı, Anadolu Ortodoks Kilisesi'nin Kayseri'de düzenlediği kongreye katılanların aldığı kararları Patrik Eftim Efendi'ye gönderdiklerini bildirmektedir. Patrik Eftim Efendi'nin Anadolu Ajansı'na gönderdiği "Anadolu Ortodokslarının bildirisinde" "hükümetin her şeyden önce gerçek bir halk hükümeti olduğu ve Millet Meclisi'nin yasal kararlar olmadan kimse hakkında yaptırım uygulamadığı" vurgulanarak "söz konusu onurlu Türk halkının asla yapmayacağı, bundan böyle de yurtlarını halk hükümeti ile idare etmeye devam edecekleri, azınlık meselesinin olmadığı, sadece tek bir halkın olduğu" açıklanmaktadır.²⁹

25 Bizonyitékok az angol ... , 5-8.

26 Bizonyitékok az angol ... , 9-13.

27 Bizonyitékok az angol ... , 12-13.

28 Bizonyitékok az angol ... , 14-17.

29 Bizonyitékok az angol ... , 18-20.

Beşinci bölüm 24 Mayıs tarihinde Ankara'dan bildirilen “*Amerikalılar tekzip ediyorlar*” (bkz. Ek 5) başlığı altında Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi Müdürü Jaquith'in Yowell'in açıklamalarını yalanladığı bildirilmektedir. Ankara'daki Dışişleri Bakanı'nın Jackwit'i “*şehrin Ermeni nüfusuna karşı güya yapılan tecavüzler konusunda şahsen yerinde kanaat getirmesi ve Harput'a gitmesi için davet ettikleri*” yönündeki ve “*ülkesi savaş durumunda olduğu için üyeleri arasında Rum tebaanın olmaması şartıyla Anadolu'ya bir inceleme komisyonu gönderilmesine razı olduklarını*” bildiren açıklamalarına yer verilmektedir.³⁰

Altıncı bölümde 24 Mayıs tarihinde Ankara'daki radyodan “*Türkler tarafından yapılan zorbalıklarla ilgili haberleri Hıristiyan halkın yalanladığını*” bildiren bir açıklama yer almaktadır.

Yedinci bölümde ise “*Yakın Doğu'da Kriz, Batı Trakya'da durum*” başlığı altında Budapeşte'deki Bulgar Krallığı Elçiliği'nin yapılmasını istediği açıklama yer almaktadır. Buna göre “*Budapeşte'deki günlük bir gazetede, Batı Trakya'daki Bulgar ve Türk halkına çektiren Yunan ordusu ve Yunan terör gruplarından söz eden haberlerin acı bir gerçek olduğu idi. Bu gerçek Avrupa'nın buraya kadar bildirdiği her şeyden daha korkunç idi.*” Bu açıklamada Budapeşte Bulgar Elçiliği “*Anadolu'dan geri çekilen Yunan Birliklerini ve Yunan sığınmacıların insanlık dışı olaylar yaptıklarını*” bildirmektedir.

Bu açıklamaya binaen broşür “*Trakya'da Yunanlıların Bulgarlara yaptıklarından bin misli, Türklerin Anadolu'da daha acı çektiklerini*” belirtmekte ve “*İzmir'in yakılması, orada savunmasız yaşlı ve kadınların katledilmesi, yenilmiş Yunan ordularının alçakça intikamının patlaması*” olarak değerlendirmektedir.³¹

3. Değerlendirme ve Sonuç

Macaristan'da Macarların milli kimliklerini araştırma yolunda yaptıkları araştırmalar nedeniyle Doğu'ya duydukları bağlılık ve Pangermenizm ile Panslavizm karşısında alternatif bir akım olarak ortaya çıkan Turancılık XIX. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl başlarına gittikçe gelişti. Macar Turancıları Turan Derneği'ni kurarak örgütlendiler. Türk dünyası ile bağlantılar kurdular. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan milli devlete geçiş süreci ile

30 *Bizonyitékok az angol ...* , 20-21.

31 *Bizonyitékok az angol ...* , 22-23.

birlikte Anadolu ile de ilgilendiler. Atatürk ve Türk Milli Mücadelesini bir umut ışığı olarak görüp onu desteklediler. Bu alanda etkili bir basın kampanyası yürüttüler.

Turan Derneği'nin kuruluşundan beri onun içinde aktif olarak yer alan ve Macaristan'da Müslümanların başı konumundaki İmam Abdüllatif Efendi Macar Turancılarının Türkiye bağlantısında etkili bir kişi olarak görev aldı. Atatürk ve Milli Mücadele'nin Macaristan'daki sesi oldu.

Milli Mücadele devam ederken Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi Üyesi Yowell ve arkadaşlarının başlattığı Anadolu'da Ermeni ve Rumlara kıyımlar yapıldığı yönünde dünya kamuoyunu Türklerin Milli Mücadelesi konusunda olumsuz yönde etkileme çalışmalarına karşı tavır alan Ankara Hükümeti'nin desteklenmesi için, Budapeşte'de Macarca bir broşürün yayınlanması ve Macar kamuoyuna tanıtılmasında Abdüllatif Efendi'nin etkisi oldu.

Avrupa ülkelerinde Türkiye'ye karşı olan olumsuz havayı kanıtlar sunarak değiştirmeyi amaç edinen ve Ermenilerin göç kurbanı olduğu iddialarının Milli Mücadelenin başarısız olmasını isteyen bazı Batılı devletlerin iftirası olduğu düşüncesi bu broşürün temel dayanağını oluşturmaktadı.

Broşürün yayınlanması ya da Milli Mücadelenin Macaristan'da desteklenmesi konusunda Macar Turancılarının ve Abdüllatif Efendi'nin yoğun çalışmaları, onların Mili Hükümet ile yakın ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Macar Turancıları Abdüllatif Efendi ile Anadolu'ya açılırken, Anadolu'daki Milli Hükümet'in karşı propaganda faaliyetleri konusunda Abdüllatif Efendi'yi görevlendirdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

MOL (Magyar Országos Levéltár): Macar Milli Arşivi, K 28, 54. Tétel, 14.
Csomó Budapeşte/MACARİSTAN

Országgyűlés Könyvtára: Parlamento Kütüphanesi

KİTAP ve MAKALELER

Bizonyítékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai, Eredeti franciából az angorai sajtó iroda meghagyásából készült fordítás 1338-(1922), Kiadó: Abdul Latif, Budapest 1923.

Çolak, Melek. “Macaristan’da Türk Dünyasına İlgi, Tarihi Arka Plan ve Avrasya Gerçeği.” İçinde *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi: Türkistan Forumu III, Küreselleşme sürecinde Türk Dünyasının Geleceği Bildiri Kitabı*. (Türkistan/KAZAKİSTAN, Nisan 2017): 147-156.

Çolak, Melek. “Macar Türkolog Vámbéry’nin Türkistan Seyahatinde “Büyük Oyun’un” İzleri-Orijinal Fotoğraflarla Birlikte.” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 45 (Nisan 2019): 13-27.

Çolak, Melek. “Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre).” *Türk Yurdu* 31, Sayı: 290 (Ekim 2011): 94-101.

Çolak, Melek. “Macaristan’da Müslümanlık ve İmam Abdüllatif Efendi (1909-1946).” İçinde 38. *Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS) Bildiriler III* (Ankara 2012): 1021-1049.

Demirkan, Tarık. *Macar Turancıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2000.

Horváth, Béla. “A turáni eszme és a török-magyar kapcsolatok az utolsó évszázadban.” *Turán*, XXII. Évfolyam, VI. Szám (1939): 119-122.

Turán, I. Évfolyam, 1. Szám, 2. Szám, 3. Szám, 1913.

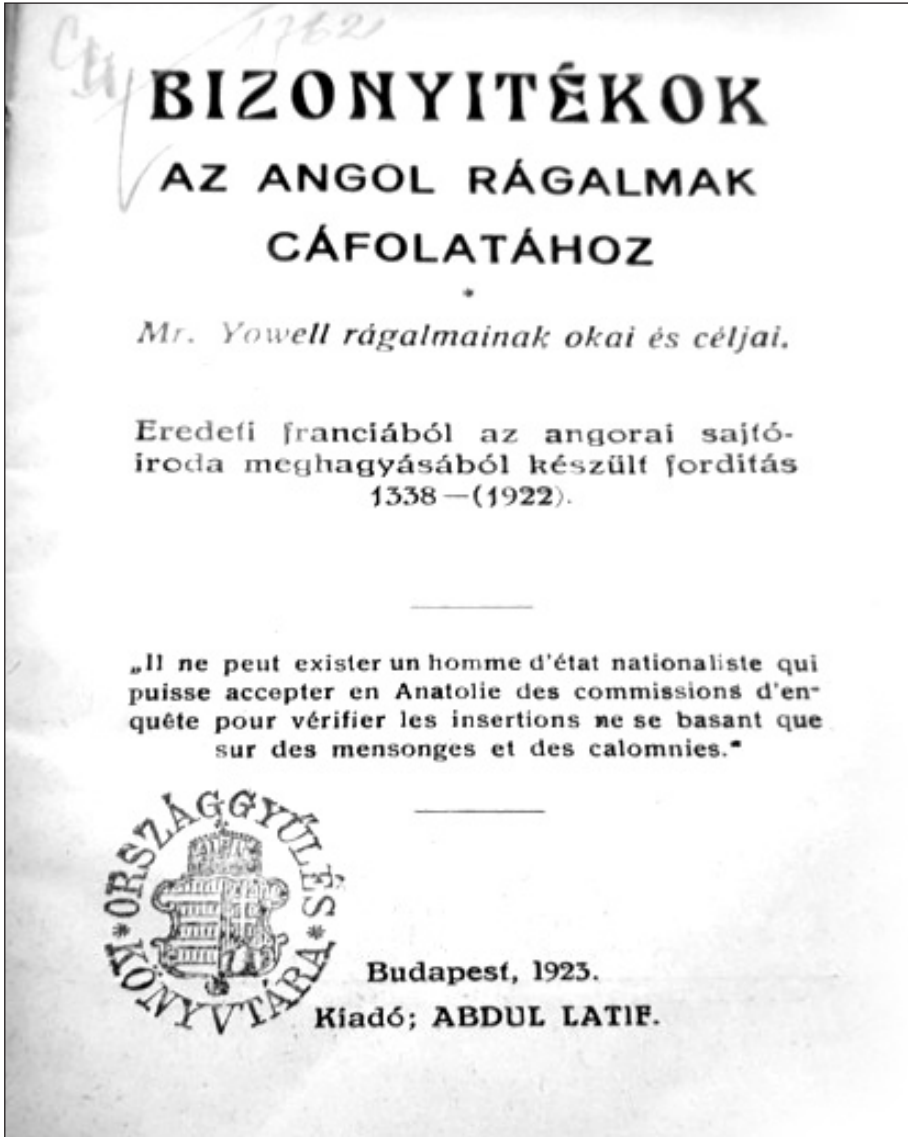
EKLER

EK 1

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İmam Abdüllatif Efendi Gül Baba Türbesi'nde konuşma yaparken

Abdüllatif Efendi'nin adını taşıyan “yayınevi” tarafından yayımlanan broşürün kapak sayfası.

Ek 3

amivel a Scotus Viator-ok Magyarország ellen vétkeztek.

A török népnek is vannak Scotus Viator-ai, de voltak Janku-Avram-jai, voltak Hora és Kloskái. A görög hadsereg elönyomulása alatt a görög benszülöttek állati kegyetlenkedéssel gyilkoltak le öregeket, nőket, gyermekeket. A Pápa Öszentsége fülébe is jutottak ilyen kereszténymészárlásról szóló hírek, Öszentsége bizottságot is küldött ki Anatóliába a helyzet megvizsgálására. A bizottság jelentése szerint, a keresztény mészárlásról szóló hírek aljas rágalmaknak bizonyultak, amit a szenicuai keresztény papok és szerzetesek saját maguk is igazoltak. A Pápa Öszentsége a jelentés felett teljes megalégedését fejezte ki.

Szmirna és más városok felgyújtását és borzasztó tűzkatasztr. fáját a török nép rovására akarják írni, holott a missziók jelentéseiből és kiadott könyveiből kétségtelenül kitűnik, hogy a görög és örmény hazaárulók előre kikondolt pokoli műve volt.

A történelem igazolni fogja a török nemzetet, ha egyszer már eljön ama szebb idő, amikor a különböző nemzetek egymás iránt újra megbecsülést és őszinte jóindulatot lesznek képesek tanusítani.

Budapest, 1923. évi április havában.

Abdul Latif.

Abdüllatif Efendi tarafından kaleme alınan önsözden bir sayfa

Bizonyítékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai, Eredeti franciából az angorai sajtó iroda meghagyásából készült fordítás 1338-(1922), Kiadó: Abdul Latif, Budapest 1923, s. 4.

Ek 4

I.

Az igazság az angol rágalmakról.

Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai.

„Nem akadhat olyan nacionalista államférfiu, aki elfogadhatná Anatóliában a vizsgálóbizottságokat oly ügyek megállapítására, amelyek hazugságokon és rágalmakon alapulnak“.

Angora, 1922. május hó 20 án.
(Anatóliai Ügynökség.)

A nemzeti kormány, miután megállapította, hogy Yowell, a Közel Keleti Amerikai Segítőbizottság volt tagja, valamint társai, Anatóliában hamis hírek terjesztésében és mindenféle cselszövésekben mesterkedtek, jónak látta őket letartóztatni és kiutasítani. Emiatt ezek az emberek, hogy bosszút álljanak a nemzeti kormányon, kitalálták Anatólia egyes részeiben állítólag elkövetett kegyetlenkedésekről szóló meséket és egyéb rágalmakat, melyeket a Times 1922. május hó 6-iki számában közzétéve, még egyszer szerepeltették személyüket a világ nyilvánossága előtt.

Gillespie ur, az Egyesült Államok konstantinápolyi missiójának kereskedelmi kiküldöttje, az Anatóliai Ügynökség levelező-

“İngiliz İftiraları Hakkında Hakikat” adlı bölüm

Bizonyítékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai, s.5.

Ek 5

20

protestálunk Mr. Yowell és Mélétiş rágalmái ellen. Ti is, akik az anatóliai török keresztények bizalmát bírjátok, tiltakoztatok ezen rágalmak ellen a szövetséges hatalmagnál, cselekedjétek a körülményekhez képest, semmiképen sem hallgassátok el az igazságot. Az egész nép veletek van; mindenkinek mondjátok meg, hogy mi nyugodtak és megelégedettek vagyunk olyan kormánnyal, amelyik erejét népéből meríti.

İtt kisebbségi kérdés nem létezik, itt csak egy nép van, amely mindegyiknek szabadságát elismeri vallási és kulturális ügyekben. Mi továbbra is fogjuk szeretett hazánkat népkormányzattal igazgatni.

Ez ez, amit az európai demokratikus államok civilizációjától kérünk.

Papa Eftim,

az anatóliai orthodox-török
egyház és hitközség képviselője
és főmegbizottja.

V.

Az amerikaiak cáfolnak.

A törökök által elkövetett kegyetlenkedésekre vonatkozó tudósítások.

Angora, május 24. (Rádió.)

Mr. Jackvit, a Közel Kelet Amerikai Segítőbizottság igazgatója, az őt meginterjuvoló újságíróknak a következőket jelentette ki:
„Megcáfolom azoknak a közléseknek sza-

(X) „Amerikalılar tekzip ediyorlar” adlı bölüm.

Bizonyítékok az angol rágalmak cáfolatához, Mr. Yowell rágalmainak okai és céljai, s.20.